

ČOVJEK I NJEGOVO ODREĐENJE U ANTROPOLOGIJI AURELIJA AUGUSTINA

Ivan Čagalj

Ovaj kratki prikaz ima zadatak da prikaže čovjeka i njegovo određenje, koje mu daje Aurelije Augustin u svojoj antropološko-filozofsko-teološkoj nauci. Naravno, nemoguće je na ograničenom prostoru izreći sve ono što bi narav same stvari iziskivala. No, to i nije naša nakana. Korisno je pak baciti koju zraku svjetlosti na jednu od najomiljelijih tema Augustinova filozofiranja i razmišljanja.

Augustin je vidio veličinu čovjeka u tome što čovjek neumorno pita, što traži odgovore, makar znao da mnogi očekivani odgovori izostaju, da se veliki dio mora prešutjeti i kao izrečeno i samorazumljivo pretpostaviti. Samo na način pitanja, koje još ne zna o čemu se pita, može i pitanje o čovjeku biti moguće. Mogućnost takva pitanja bila je za filozofa i teologa Augustina obaveza u pogledu na ono Veliko, koje je nad nama i koje je svoje neiscrpno svjetlo ulilo u svaku i najsićušniju stvar, a pogotovo u svoju sliku. Makar je ovaj veliki i jedva nadmašivi mislilac osjećao kako se malo može reći o zagonetki — čovjeku, uza sve to on je cijelog života osjećao, da se ne smije šutjeti. Uspoređujući, mnoštvo simbola upotrebljavajući, razmišljajući, sam sebe ispravljajući, bolno i nezadovoljan priznajući, da on ipak ne zna, što je i tko je taj čovjek sa svojim svijetom i vremenitosti, nije se mogao odreći govora o čovjeku, kao što se nije mogao odreći ni govora o Bogu.

Neka odmah ovdje bude rečeno: Augustin nikada nije razmišljao o Bogu a da nije istodobno razmišljao i o čovjeku, a rijetko koju riječ je izgovorio o čovjeku a da nije bila usko povezana s govorom o Bogu. Isto tako Augustin rijetko govori o Bogu i čovjeku a da ne govori o vremenu i vremenitosti. Te tri velike teme tako su usko jedna s drugom povezane, da se ni jedna od njih ne može zasebno glavnom ili sporednom smatrati, niti se jedna od druge može odvojiti. Nije slučajno da cijeli napor Augustinove duše za istinom završava — ako se smije tako reći — u filozofiji vremena i povijesti, te se tako na njima zadržava, da konac *Ispovijesti* nije ništa drugo nego ispovijed ne transcendentnom, vječnom, nedokučivom, već u prvom redu vremenu i čovjeku naklonjenom Bogu, koji u svojoj vječnosti ostvaruje vrijeme i svemu daje opstojnost.

Čujmo, što je čovjek prema Augustinu i koje mu je određenje u svijetu! Augustin, koji je dušom i srcem bio zaronio u Boga, osjećao se vječnim strancem u ovoj »tuđini«. Kroz tuđinu lutajući putnik ne može ni sa stanovnicima ove strane zemlje ni sa svojim vlastitim susjedima stupiti u bilo koju užu vezu. Ova veza — jednom mukotrpno uspostavljena — krije u sebi hladnoću, zatvorenost i obostranu udaljenost. »Svaki je čovjek u ovom životu stranac; vidite kako ste tijelom vezani; radi ovoga tijela ne možete vidjeti niti svoje vlastito srce. U otuđenosti tjelesnog života svaki nosi svoje srce, koje je svakom srcu strano i za-

tvoreno.«¹ Da bi još jače izrazio našu otuđenost na ovoj zemlji, Augustin naziva ovaj svijet zemljom mrtvih: »Plaćimo u ovom svijetu, na ovoj zemlji mrtvih i preminulih.«²

Svijet je jedno veliko Ništa, čiji sjaj pomućuje svako dobro. »Neka sve bude bezvrijedno i ništavno, što nije Bog«³ — glasi Augustinov moto. Jer, nasuprot Bogu, svijet je loš, gadan, pače on je »ne-biće«. Snažna sklonost k ništavilu određuje našu opstojnost, a svijet je beskrajno duboko more gorčina, divlji i brutalan, mjesto u kojem ljudi čeznu da bi jedni druge progutali; velik i grozan, da ga ni oni ne mogu nadvladati, koji se priljube uz »drvo križa«, uz svojega Krista;⁴ ništa doli bijeg i ojađeni nered, te sfera besprekidnih prijetećih kušnja.⁵

Čovjekov život jest Martyrium,⁶ bijeg k smrti,⁷ pakao života, smrtonosna nesreća. Biti rođen znači započeti bijedu i ojađenost. Svi smrtnici nužno su bijedni.⁸ Sadašnjost, prošlost i budućnost čovjeka — ta stanja vremenitosti — ugrožena su ljudskim nedostacima, duševnim i tjelesnim frustracijama, neuspjesima, neznanjem i voljnim afektima, zlopotrebom slobode; ljudski planovi ometani su i pobrkani odvaganim stvarnostima mogućnosti, izvanjskim silama, unutarnjim doživljajima kompleksne duše, te rascijepani i uništavani provalijama beznađa.

Vremenitost se pojavljuje kao raspad (dissolutio), gdje vlada neprestano »nestajanje i ostajanje«, »imanje i posjedovanje«, »nezasićenost i zasićenje«.⁹ Svijet je u biti agonija, izmjeničnost života i smrtnosti, zatočeništva veseljaka i rasplakanih.¹⁰ Svuda se širi smrtonosna bolest, kojoj se čovjek opire svakog trenutka trkom u smrt (cursus in mortem). Danomice započima čovjek rat protiv smrti. U sporijoj svojoj taktici gubi bitku, a bolest i smrt pobjeđuju ga. Smrt mu krade sve što je mukotrпно prisvojio. I tako ostaje život bezuspješan i neplodan.

Svijet u svojoj vremenitosti nije ništa drugo doli siromašno uređeni stan, u kojem ljudi na zemlji pod nebom hodočaste iz jednog kutića u drugi, sve od rođenja do smrti. Hodočasničko putovanje mnogovrsno je i bogato na promjenama. Putovanje ostaje glavna karakteristika stanovanja i boravka između neba i zemlje, rođenja i smrti, veselja i boli, djela i riječi. Svijet je kuća u kojoj stanuju smrtnici, laboratorij, u kojem se ustanovljuje dijagnoza ljudskog oboljenja, »izbačenost u noć tame«.¹¹ Zbog toga se čovjek ne može nikada ugodno na zemlji osjećati.

Bezavičajnost jest stalni pratilac na hodočasničkom putu u svijet »bačenog« viatora, putnika. To je jedan opširniji pojam a znači prije svega

¹ *En. in ps.* 55, 5.

² *Sermo* 47, 1, 1.

³ *En. in ps.* 30, 1.

⁴ *Conf.* I, 16, 25.

⁵ *Ep.* 95, 2.

⁶ *De ag. chr.*, 7, 8.

⁷ *De civ. Dei*, XXI, 14.

⁸ *De civ. Dei*, IX, 15.

⁹ *Sermo* 125, 11.

¹⁰ *En. in ps.* 136, 7.

¹¹ *Sermo* 37, 8.

da se čovjek ne može na ovoj zemlji »okućiti«; jer život nije ništa drugo nego putovanje prema jednom drugom cilju. Na putovanju sve nam je strano i tuđe. Nitko nas ne prima, kao što ni mi ne možemo nikome ponuditi zavičaj. Slabi obostrani gostoprincipi! Više smo jedni drugima stranci nego svoji. U svome još dubljem značenju kažu nam pojmovi bezavičajnosti i hodočašća da nam ovdašnje stvari ne mogu pružiti nikakav putokaz, u kojem pravcu moramo putovati. Jedini njihov putokaz sastoji se u tome što nam ne mogu ponuditi »nastanjenje«; time nas podsjećaju na naše putovanje nemirnih srdaca prema smirenosti. A naša duša ipak čezne za razumijevanjem, prijateljstvom, zajedništvom i skrovitošću. Njezino biće nalazi se stalno na nemirnom traženju; ona traži u svemu i posvuda zavičaj, koji već sluti u nadi. To traženje jest tako odlučujući momenat da bi se Augustinovo određenje čovjeka bez daljnega moglo jednom riječi izreći: tražilac. Ta povijesna kategorija jest prastari simbol puta.

Čovjek je definiran svojom »ne-do zrelošću«. Na zemlji se radi samo o nastojanju, o traganju za bitkom. Čovjek nosi u sebi i na sebi obilježje »izbačenosti« u noć; zato se on ne može posjedovati i imati, jer je stalno vremensko gibanje, postavljen u vremenitost, *u-svijetu-biti*, te kao takav jest čežnja, nada, strahovanje, veselje, smijeh, plač duše, jedno ljudsko preljudsko srce: et quid est cor meum nisi cor humanum? (I što je moje srce ako ne ljudsko srce?)

Materijalni svijet znači za dušu zatvor, u kojem nema nikakve mogućnosti za dinamičnost. Njezine su želje skučene, mogućnosti su joj ograničene. Makar ovaj svijet ne znam kako bio lijep, za dušu on ostaje samo ružna pećina (spelunca) i zatvor (carcer).¹² Posvuda vlada umornost, pospanost, propadljivost. Jedna od najogađenijih ojađenja ljudske duše jest žeđa. »Žeđa ruši moje hodočašćenje...« Hodočasnik kriči, jeca i jauče pod svim okolnostima svoje očajne situacije, pred provalijom zemaljskog života.

Je li to sve, što nam je veliki Augustin mogao reći o čovjeku i njegovu određenju? Zar nam je trebao doći jedan suvremeni Sartre, Heidegger ili Camus, da bi ponovili ono isto, što smo do sada od Augustina čuli? Je li ovaj veliki tragalac za istinom doista mogao ostati zadovoljan s tako iznesenim određenjima »besmrtnog« bitka ljudske osobe? Jer ako je čovjek jedno non-esse, ako je sve nužno progutano beskonačnim ništavištom — zar onda ne bismo trebali reći: ništa zapravo više nema smisla? »Ništavilo«, naime, stavlja svaki smisao u pitanje.

Čujmo drugu stranu medalje u filozofiranju sv. Augustina. Ta strana puna je svjetla, nade i obećanja: sve upravo ima svoj smisao, jer se tog smisla ne može i ne smije ljudsko srce odreći. Augustin ne pozna noć bez svjetla. Prividna ništavost svijeta protkana je svijetlim munjama milosti. Život koji svijetli kao jedan jedini plamen čežnje i ljubavi prema Bogu kroz noć ovoga svijeta, život koji je obilježen dvostrukim smislom *Ispovijesti* — ponizno priznanje grijeha i mucajuća zahvalnost Bogu — ostvaruje se tek u svjetovno-povijesnom tijeku.

¹² *En. in ps.* 141, 17.

Povijesni čovjekov cilj nije ništa drugo nego putovanje kroz mnoge poteškoće prema smirenju koje završava u Bogu. Posljednji pak njegov cilj jest sjedinjenje s Bogom. Čisti apsolutni bitak označen je kao jedinstvo ljubavi.¹³ »Quid amor omnis? Nonne unum vult fieri cum eo, quod amat et, si ei contingat, unum cum eo fit — Što je ljubav ako se ne želi sjediniti s ljubljenim i tako ljubljeno obuhvatiti, da bi se s njim postalo jedno?«¹⁴ Zato je gorko i opasno s onim postati jedno, što se može rastaviti. Čovjek cijeloga svojega života čezne za sjedinjenjem u ljubavi s Bogom: finis est adhaerere Deo.¹⁵ On ga ljubi tek tada, ako uzljubi trias (svoje tri moći): memoria, intelligentia i voluntas. Po tome što čovjek može u sebi ovu sliku naslutiti, može se približiti Bogu; a ako se potpuno približi Bogu: unus erit spiritus, čime postaje sudionik na bitku istine i ljepote Božje. Po tom sudioništvu Bog postaje čovjeku putokazom i Bogom njegova hodočašća; on mu se objavljuje u neodređenim i neproračunatim životnim hodočasničkim situacijama; on odabire, slobodno poziva, provocira, sve postavlja u pokret; on obećaje i omogućuje neočekivano nove susrete. Kao principijelno sasvim Drugi i uvijek Novi ujedno je on sve-mijenjajući i sve-obnavljajući. Na taj način postaje svaki susret i doživljaj s Bogom apsolutna odvažnost, da bi se vjerovalo u ljubav i istu učinilo sadržajem života. Božanska slobodna i oslobađajuća riječ poziva čovjeka na odgovor slobodnog sudioništva na svojoj životnoj stvarnosti: apsolutno beskonačni Bog i konačno povijesni čovjek postaju partnerima. U tom smislu cijela ljudska povijest postaje stalnom revelacijom vječnoga u vremenu.¹⁶

Temeljne kategorije čovjekove povijesnosti protežu se između vremenitosti i vječnosti. Njegov je život prijelaz k vječnome. Vječno obasjava vremenito. U vremenitom osjeća i doživljava duša svoju »izbačenost« u bezavičajnost, gdje je pritisnuta gadljivošću svega što nije Bog. Svjetlo vječnosti u dušu uliveno prouzrokuje u njoj mržnju prema vremenitosti, od koje se čovjek žučljivo nastoji osloboditi, da bi se s Bogom povezo: »Veži svoje srce uz Božju vječnost, i s njim ćeš biti i sam vječan« — jer »tamo« je trenutak vječan, stalan i gubi karakter prolaznosti; »tamo« opstoji samo sadašnjost, koja nam je dana u nadi.

Svaka povijesna činjenica, svaki događaj stoji u znaku raspadanja — dissolutio. Ono pripada štostvu svake vremenitosti, kako smo već rekli. Ali cijela povijest, bilo pojedinačna bilo općenita, nalazi se na putu prema jednom drugom stanju, iz prolaznosti u stalnost, iz imanja u posjedovanje, iz nezasićenosti prema sitosti, iz rastresenosti k sabranju, iz bogatog siromaštva u stanje nezasiťne sitosti. To tumači unutrašnju dinamiku povijesti.

Dok se smisao vremenitosti sastoji u besmislu (ovo nije nipošto jeftina igra riječi ili površni paradoks), ona je ipak za čovjeka smisljena utoliko ukoliko se kroz nju javlja u duši čežnja za oslobođenjem, za jednim Sasvim-Drugim. Tako unutrašnja besmislenost povijesti doživljava obrat,

¹³ *De Trin.*, VI, 5, 7.

¹⁴ *De ord.*, II, 18, 48.

¹⁵ *De civ. Dei*, X, 3.

¹⁶ *De ver. rel.* 10, 10, 19.

preokret; sve postaje smisao, ako čovjek učini korak, skok iz povijesne situacije u »drugi svijet«, u »onostranost«.

Nad svijetom tame stoji, dakle, nebo puno svjetla i ljepote. To nebo nije u nedohvatnoj daljini; ono se s nama susreće u događajima svijeta, koji se ostvaruje u Bogu Ocu »sine quo nulla natura subsistit, nulla doctrina instruit, nullus usus expedit«.¹⁷ Nad čovjekom vlada ne samo bolest i smrt nego jedan drugi svijet, prema kojem se svaka povijest kreće, gdje opstoji život u punoj stvarnosti, gdje vlada mir i savršena sloboda. Tamo čovjek ne stari nego se stalno obnavlja, tamo dobiva sve svoj posljednji smisao i sve donosi plod. Kroz ovu tuđinu putuje duša, tjerana nadom u odlazak. Nadom posjedujemo već unaprijed konačno ispunjenje. Čovjek je stvoren za iščekivanje i usmjeren prema nadi. Nada je ona koja tjera čovjeka kroz ovu tuđinu prema traženju, prema dolasku. Hodočasnik podnosi strpljivo neugodnosti na svome putovanju jedino zato jer se nada dolasku. Ako izgubi tu nadu, lome se njegove snage i mora odustati od putovanja.¹⁸ Oni koji na traganju i na putovanju odustanu izgubili su nadu, sadržaj, života, i postaju prazni. Ništa nije nadi odvratno kao unatrag gledati. Zato »učvrstite vašu nadu, da vas nitko ne može odvratiti od očekivanja u buduće«,¹⁹ tamo gdje povijest prestaje i gdje se vremenitost prelijeva u vječnost.

Ispravno je: svjetlo — tama, veselje — tuga, sreća — nesreća, poniženje — uzvišenje, poniznost — ljubav! Uza sve to čovjek ima pravo na nadu i povjerenje, na život i veselje. »Žalostan si neko vrijeme — ne očajavaj... Bog je dobar: ako bi Bog popustio i ako ne bi slao gorčine u svjetovna veselja, mi bismo ga zaboravili.«²⁰ Ali dok ga ne zaboravimo, posjeduje nas i od nas je posjedovan; i sve to radi nas. »Ispruži se prema njemu, ne očajavaj, ne reci: previše je za mene... Želiš li Boga, imat ćeš ga, jer prije je on došao k tebi negoli si sam to htio.«²¹ »Nisam se ja uputio k Tebi, već Ti si došao k meni da bi me ohrabrio.«²² Prijatelji Božji najčešće su bespomoćno predani svojim neprijateljima. Ali upravo u svojoj bespomoćnosti leži sva njihova snaga. »Ostani bespomoćan i što si više ugrožen, to više se za tebe zauzima tvoj Bog.«²³

Ako nas Bog ne vodi, opet ćemo nanovo zalutati. »Prije si pješačio na tvojim stazama, skitnico jedna, zalutao kroz šikare, kroz opustošena polja, izranjen na svim dijelovima tijela; tražio si zavičaj, t. j. neku stabilnost svojega duha, gdje bi mogao reći: ovdje je dobro, i gdje bi mogao bezbrižno reći, miran od svake poteškoće, od svakog napada, konačno miran od svakog zarobljeništva, pa ni to nisi mogao naći. Što ti još trebam reći? Sam Put dođe k tebi, a ti si na njega postavljen bez bilo koje tvoje prethodne zasluge... Divno je što Ti to sa mnom još uvijek činiš, da sam upravljáš, Ti koji si me stavio na put.«²⁴

¹⁷ *De civ. Dei*, VIII, 4.

¹⁸ *Sermo* 158, 8, 8.

¹⁹ *Sermo* 105, 8, 11.

²⁰ *En. in ps.* 93, 24.

²¹ *En. in ps.* 32, s2, 16.

²² *En. in ps.* 58, 19.

²³ *En. in ps.* 45, 13.

²⁴ *En. in ps.* 70, 2.

Ne dakle ništavilo nego bitak, ne konačno nego vječnobeskonačno, ne čovjek nego Bog — govore posljednju riječ povijesti svakog pojedinog čovjeka. On, Krist Gospodin. Božansko milosrđe, koje se pokazuje kao inkarnirano Kristovo djelo posljednja je riječ Augustinova promatranja povijesti. Cilj i usavršavanje povijesti završava u Bogu Ocu i u njegovu Sinu Isusu Kristu. Božji plan spasenja, koji je položen prije svih vremena, treba se već u vremenitosti ostvariti. Zato je stvaranje kozmosa u redu vremena »već« početak, a Kristovo utjelovljenje povijesno ispunjenje.²⁵

Odlučujući momenat pri utjelovljenju Riječi Božje sastoji se u tome da se Riječ ne samo čula nego i vidjela. Makar je prvenstveno obilježje riječi u slušanju, ipak se utjelovljena Očeva Riječ upravo od svih drugih riječi po tome razlikuje da se ujedno i čuje i vidi. Temeljima kršćanske vijesti pripada vidljivost utjelovljenog Boga u našoj povijesti, koji je prihvatio razgovor s ljudima. Zacijelo, Bog je mogao i šutjeti. Šutnja je moguća i uključena u priznanju dara i djelotvorne riječi. Nama je ipak ovo čudo slušanja i gledanja Riječi poklonjeno. Po njoj spoznajemo onoga, koji nas je oslobodio od ništavila, smrtnosti, noći, bezavičajnosti i vremenitosti, a odredio nas za vječnost, u kojoj se slijevaju sve noći u svijetli dan božanske ljubavi. »Ubi venit plenitudo temporis, venit et ille qui nos liberavit a tempore. Liberati enim a tempore, venturi sumus ad aeternitatem illam, ubi non est tempus... Amare itaque debemus per quem facta sunt tempora, ut liberemur a tempore, et fugamur in aeternitate, ubi iam nulla est mutabilitas temporum.«²⁶ Pripadali mi bilo kojoj generaciji kršćanske povijesti, primili smo »svjedočanstvo« onih koji su vidjeli, čuli i svojim rukama pipali: Riječ Života. Tko može odoljeti ovomu čudu! Bog je čovjekom postao, da bi čovjek mogao »postati Bogom«. »Deos facturus qui homines erant, homo factus est qui Deus erat.«²⁷ On je sišao, da bismo se k njemu uspeli; on je skupa s nama postao smrtnan, da bismo mi s njim postali besmrtni.²⁸ Raskidao je lanac slijepe sudbine; otvorio nam je pogled prema harmonijama života, te poravnao put uvijek »svježoj« vječnosti. No već i vrijeme »prije« utjelovljenja Kristova bilo je vrijeme spasenja. Ono je vodilo Kristu i kroz njegovu stvaralačku riječ već je bilo oblikovano. Time je Isusov život postao vrhuncem očitovanja Božjih djela. Svako vrijeme — pa i njegova *dissolutio* — i sve što Bog bilo kako i kada čini formirano je u Isusu Kristu. U svome Sinu Otac je dao sve ljudima, te se tako objavio čovječanstvu neopozivo kao milostivi, dobri i ljubeći Bog. Bog kao otac svake dobre te dao je u vremenu svome Sinu lik sluge, koji je ujedno i Očev lik, da bi tako Sin svojim predanjem na križ učinio čovjeka »nad-čovjekom«: »... non homines sed ultra homines sunt.«²⁹ Čija bi srca, koji bi jezici mogli u zahvalnosti izraziti sve ono, što nam je Otac preko Sina učinio, što nas nije — grijesima prenatrpane, svjetlu otuđene i prema tami zloće oslijepljene — sasvim napustio, nego nam poslao svoju Riječ, svoga vlastitoga Sina? Tek tako spoznajmo, kako smo vrijedni Bogu, koji je

²⁵ *De Trin.*, XIII, 11, 15.

²⁶ *In Jo. Ev. tr.*, 31, 5.

²⁷ *Sermo* 192, 1.

²⁸ *In Jo. Ev. tr.*, 2, 10.

²⁹ *De Trin.*, I, 6, 11.

u naša srca ulio ljubav da bismo nadvladali sve poteškoće i tako došli k vječnom miru i promatranju neopisivog blaženstva.³⁰

U povijesnom događaju utjelovljenja skupa idu riječ i djelo, ljudska i božanska sloboda, konkretnost i univerzalnost, obećanje i ispunjenje. Posljednji čovjekov odgovor, njegovo određenje i cilj njegove povijesnosti treba prema tome tražiti u otkupljenju. Bogo-čovjek Krist, put i cilj povijesti sam ulazi u nju. Samo on može naočigled besmislenim, beznadnim i protusmislenim životnim određenjima dati obrat. Spasenje čovječjeg bitka iz propasti, straha, ništavila, smrtonosne nesreće, iz bijede, smrti i svih životnih prijetnja ne može se naći u povijesnom djelovanju čovjeka, nego može proizići samo iz milosnog mješanja u čovječnost »razotkrivenog« Boga. Utjelovljenje je zato posljednji princip za razumijevanje povijesti. Ona znači — promatrano očima vremena — u Kristu dani susret vremena i vječnost. Zato je vrijeme utjelovljenja Riječi Božje u dvostrukom smislu »punina vremena«: Ono je dokončalo »staro vrijeme« i najavilo zoru spasenja, kojemu nikada više nema konca. Vrijeme ljudske bijede nadvladano je, čovjek je oslobođen od svog ojađenja, smrt je učinjena životom, a ljudi su postali svjedoci nade u svijetu besmislenosti i beznađa. Time postaje cijela povijest znakom Božanskog sve-milosrđa. Krist je postao simbol povijesti,³¹ koji je ujedno i naš simbol, jer je Krist glava i tijelo svega stvorenoga, u kojem beznađe povijesti i beznadnog čovjeka poprima svoje vječno dostojanstvo i svoj smisao. — To je konačni odgovor Augustinova traganja za smislom čovjeka i povijesti.

³⁰ *De civ. Dei*, XVIII, 4.

³¹ *Sermo* 254, 4, 5.